

Ж. БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. Н. ЕЛЬЦИН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 08.20.622 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда

УДК:330.33.015:336.74(575.2(04)

Утирова Бермет Болотовна

**КОММЕРЦИЯЛЫК БАНКТАРДАГЫ
АКЧА-НАСЫЯ САЯСАТЫ**

08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана насыя адистиги

Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин финансы кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчи:

Сарыбаев Айылчи,

экономика илимдеринин доктору,
профессор, Экономика жана финансы
институтунун ректору

Расмий оппоненттер:

Омурова Салтанат Кайыровна,

экономика илимдеринин доктору,
«КЫРГЫЗСТАН коммерциялык банкы»
ААКтын «Семетей» филиалынын
директору

Сарбагышова Айгуль Эсеновна,

экономика илимдеринин кандидаты,
С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик
университетинин экономика, менеджмент
жана туризм кафедрасынын улук
окутуучусу

Жетектөөчү мекеме:

М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз
экономика университети, финансы жана
финансы технологиялары кафедрасы,
дареги: 720033, Кыргыз Республикасы,
Бишкек ш., Тоголок Молдо көч., 58

Коргоо 2022-жылдын 24-июнунда саат 16.30да Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин алдындагы экономика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д. 08.20.622 диссертациялык кеңештин жыйынында 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Фрунзе көч, 547дареги боюнча өтөт.

Диссертацияны коргоону онлайн көрсөтүүнүн жеке коду:
<https://vc.vak.kg/b/d08-vqw-pjg-qie>

Диссертация менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин (720033, Бишкек ш., Жибек Жолу пр. 394) жана Б.Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч. 44) китепканаларынан, ошондой эле ДК <http://dissovetecon.knu.kg>. сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2022-жылдын 20 майында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
экономика илимдеринин доктору, доцент

Есеналиева Б.Б.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Коммерциялык банктын акча-насыя саясаты насыяны башкаруунун бардык процессинин негизин түзөт, ал насыяларды берүү жана жол-жоболоштуруу жана аларды башкаруу үчүн жооп берген банк кызматкерлери жетекчиликке алууга тийиш болгон объективдүү стандарттарды жана параметрлерди аныктайт. Эгерде акча-насыя саясаты натыйжалуу түзүлсө, банктын бардык деңгээлинде ылдам жана жакшы түшүнүлөт, анда ал банктын жетекчисине насыялар жаатындагы туура стандарттарды колдоого, бизнестин тобокелдиктеринен качууга жана өнүктүрүү мүмкүнчүлүктөрүн баалоого мүмкүндүк берет.

Банктардын ишинин кеңири функционалдык чөйрөсү – насыядагы ортомчулукта. Коммерциялык банктар чарбалык бирдиктер менен секторлордун, чогулган убактылуу бошогон акчанын жана кошумча капиталга убактылуу муктаж болгон ошол эле экономикалык жүгүртүүнүн катышуучуларынын ортосунда ортомчулук ролду аткарат.

Финансылык өтүү шарттарында, анын ичинде кибермейкиндикте акча-насыя мамилелеринде коммерциялык банктардын иштеши жана иши үчүн тобокелдиктердин бүтүндөй катарын түзөт, ал жакынкы келечекте интернет-банктардын жана насыя, валюта жана башка финансы кызматтарын сунуштаган жеке жактардын дагы жогорку атаандаштыгы колдоого алынган. Жаңы чындыктарга жана келечекке багытталган жеке стратегияларды кайра кароо коммерциялык банктардан акча-насыя саясатынын жаңы куралдарына ээ болууну талап кылат.

Каралып жаткан диссертациялык иштин темасы азыркы экономикада абдан актуалдуу, анткени экономикада ийгиликтүү иштеген банк үчүн негизги киреше булагы – өзүнүн насыя ресурстарынын ссуда берүү жана ар түрдүү эсептик-кассалык операцияларды көрсөтүү. Акча-насыя саясаты – насыя-инвестициялык, валюта жана төлөм операциялары жаатындагы ар бир коммерциялык банктын ишинин багыттарын аныктоо, бул кардарларды тейлөө, насыя тобокелдиктери жол-жоболорун камсыз кылуучу аларды насыялоо жол-жоболорун иштеп чыгууну талап кылат. Натыйжалуу акча-насыя саясатын иштеп чыгуу банк менеджментинин өтө маанилүү түзүүчүсү болуп саналат.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы 2018-2040-жылдарда КР өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясы (2018-ж.), 2018-2022-жылдар мезгилинде «Биримдик. Ишеним. Жаратмандык» КР өнүктүрүүнүн программасы (2018-ж.), 2018-2022-жылдар мезгилинде Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясы (2017-ж.), 2018-2021-жылдарда Кыргыз Республикасынын банк системасын өнүктүрүүнүн негизги багыттары (КРУБ 2017-ж.), 2018-2021-жылдарда Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ишинин стратегиялык багыттары (КРУБ 2017-ж.).

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациянын негизги максаты глобалдашуу шарттарында туруксуздаштыруучу фактор катары Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарында акча-насыя саясатынын императивдерин аныктоо максатында коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатын түзүүдө жаңы тенденцияларды айкындоо болуп саналат.

Бул максатка жетүү изилдөөнүн логикасына түзүмүнө ылайык келген төмөнкү негизги милдеттерди чечүүнү талап кылат:

1. коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздерин жалпылоо;

2. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын практикасына аларды өнүктүрүүнүн чындыктарын эске алуу менен позитивдүү элементтерди киргизүү үчүн чет элдик коммерциялык банктардын акча-насыя саясатын түзүүнүн тажрыйбасын сынчыл көз карашта талдоо;

3. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын акча-насыя саясатына мониторинг жүргүзүү;

4. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын акча-насыя саясатына талдоо жүргүзүү;

5. 2011–2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыялык операциялардын көлөмүнө, айрым экономикалык факторлордун таасирине көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүү;

6. туруксуздаштыруучу фактор катары глобалдаштыруу шарттарында Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарында акча-насыя саясатынын императивдерин, анын ичинде коммерциялык банктардын акча-насыя саясатынын инновацияларынын үстөмдүк кылуучу факторлорун иштеп чыгуу, 2030-жылга чейинки мезгилде коммерциялык банктарда акча-насыя саясатына таасирин тийгизүүчү КРУБ акча-насыя саясатынын негизги көрсөткүчтөрүнүн болжолун (Кыргыз Республикасындагы акча базасы жана монеталаштыруу коэффициенти) жана 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктардын насыя операцияларынын көлөмүнүн болжолун эсептөө.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы экономиканы туруктуу өнүктүрүү үчүн Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын (мындан ары – КРУБ) глобалдаштыруу шарттарында акча-насыя саясатын өнүктүрүүнүн жаңы тенденцияларын эске алуу менен туруксуздаштыруучу фактор катары Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарда акча-насыя саясатынын императивдерин иштеп чыгуу жана негиздөө менен бекемделет.

Мында изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй илимий натыйжалар алынды:

1. коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздерин изилдөөнүн негизинде коммерциялык

банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн методологиясы аныкталды, ошондой эле “коммерциялык банктарда акча-насыя саясаты” дефинициясынын автордук түшүндүрмөсү сунушталды;

2. чет элдик коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатын түзүлүшүн салыштырма талдоонун негизинде негизги тренддер аныкталды, экономикадагы чындыктарды эске алуу менен Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарына киргизүү үчүн алардын позитивдүү элементтери бөлүп көрсөтүлдү;

3. Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акча-насыя саясатына мониторинг жүргүзүүнүн негизинде анын негизги багыттары аныкталды;

4. 2011–2020-жылдарда Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыя операцияларынын көлөмүнө, айрым экономикалык факторлордун таасиринин даражасына көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоонун негизинде аларга карата үй чарбасынын жан башына орточо кирешелеринин олуттуу таасири аныкталды;

5. глобалдашуу шарттарында туруксуздаштыруучу фактор катары Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын акча-насыя саясатынын импертивдери, анын ичинде коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатынын инновацияларынын үстөмдүк кылуучу факторлору иштелип чыкты;

6. 2030-жылга чейинки мезгилде коммерциялык банктарда акча-насыя саясатына таасирин тийгизүүчү КРУБ акча-насыя саясатынын негизги көрсөткүчтөрүнүн автордук болжолу (Кыргыз Республикасындагы акча базасы жана монеталаштыруу коэффициенти) жана 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктардын насыя операцияларынын көлөмүнүн болжолу берилди.

Диссертациялык изилдөөдөн алынган натыйжалардын практикалык мааниси. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын практикасында изилдөөнүн жоболорун жана тыянактарын колдонуу мүмкүнчүлүктөрүндө турат. Диссертациянын негизги жоболору жана тыянактары ошондой эле “Финансы жана насыя”, “Финансылык менеджмент”, “Банк жана банк иши”, “Финансы рыноктору жана финансы институттары” ж.б. дисциплиналарын окутууда окуу процессин методикалык камсыз кылуу үчүн КР ЖОЖдорунда пайдаланылышы мүмкүн.

Алынган натыйжалардын экономикалык мааниси. Коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык-методологиялык жоболору, 2011–2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыя операцияларынын көлөмүнө негизги социалдык-экономикалык факторлордун таасиринин даражасын корреляциялык-регрессиялык талдоонун негизинде тыянактар жана практикалык сунуштамалар, ошондой эле глобалдаштыруу шарттарында туруксуздаштыруучу фактор катары Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарындагы акча-насыя саясатынын иштелип чыккан болжолу жана императивдери КРУБ коммерциялык банктары, КР банктары

тарабынан акча-насыя саясатынын концепцияларын жана стратегияларын иштеп чыгууда жана ишке ашырууда пайдаланылышы мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздери тереңдетилди: “акча-насыя саясаты” термининин генезиси, коммерциялык банктардын акча-насыя саясатынын максаты, принциптери аныкталды жана акча-насыя саясатынын маңызына теориялык көз караштардын негизинде коммерциялык банктарда акча-насыя саясатынын автордук аныктамасы чыгарылды;

2. коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн чет элдик практикасынын негизинде негизги тренддер аныкталды: дүйнөнүн алдыңкы өлкөлөрүнүн пайыздык ставкасынын динамикасы, акчанын массасы пайыздык ставканын азайышына алып келери белгиленди, Кыргыз Республикасынын акча-насыя системасын тез өнүктүрүү үчүн аны практикага киргизүү жана дүйнөлүк финансы системасына интеграциялоо үчүн тажрыйбалардын позитивдүү элементтери бөлүп көрсөтүлдү;

3. Кыргыз Республикасынын акча-насыя саясатына мониторинг жүргүзүүнүн негизинде анын негизги багыттары аныкталды, ал ЕАЭБге мүчө өлкөлөрдүн акча-насыя саясатынын максатын жана милдеттерин эске алуу менен курулат, анткени Кыргызстан ЕАЭБдин курамына кирет жана анын толук укуктуу катышуучусу болуп саналат;

4. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын акча-насыя саясатын талдоонун негизинде өнүктүрүүнүн негизги тренддери жана келечектери аныкталды: иштин негизги көрсөткүчтөрү өсүүнүн оң динамикасына ээ, коммерциялык банктар тарабынан чет элдик валютада насыя берүүнүн көлөмүнө караганда (2011-2020-жылдар үчүн болгону 38,5%) улуттук валютада берилген насыялардын көлөмү олуттуу өскөн (2011-2020-жылдар үчүн 6,1 эсе), улуттук валютада берилген насыялардын пайыздык ставкасы 2011-2020-жылдар үчүн 6,74%га, чет элдик валютада – 10,9% төмөндөгөн. Бирок пайыздар жогору бойдон калууда (улуттук валютада 2020-жылы – 17,04%, чет элдик валютада – 8,69%), бул ишкерликти, өзгөчө орто жана чакан ишкерликти өнүктүрүүгө тоскоолдук жаратат.

5. глобалдашуу шарттарында туруксуздаштыруучу фактор катары Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарында акча-насыя саясатынын императивдери, анын ичинде коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатынын инновацияларынын үстөмдүк кылуучу факторлору иштелип чыкты;

6. 2030-жылга чейинки мезгилде коммерциялык банктарда акча-насыя саясатына таасирин тийгизүүчү КРУБ акча-насыя саясатынын негизги көрсөткүчтөрүнүн автордук болжолу (Кыргыз Республикасындагы акча базасы жана монеталаштыруу коэффициенти) жана 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыя операцияларынын көлөмүнүн болжолу берилди.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Изилдөөнүн натыйжалары “Кыргызстан Коммерциялык Банкы” ААКка киргизилди. Диссертациялык изилдөөнүн айрым жоболору жана сунуштамалар Адам университетинде “Банк жана банк иши”, “Финансылык менеджмент”, “Финансы рыноктору жана финансы институттары” ж.б. дисциплиналарды окутууда окуу процессин камсыз кылуу үчүн пайдаланылат.

Диссертациянын натыйжаларын апробациялоо. Диссертациянын айрым жоболору төмөнкү эл аралык жана республикалык илимий-практикалык форумдарда, конференцияларда баяндалды: «Интеграция науки в современном мире» - Европа Илимий Бирикмесинин 76 эл аралык илимий конференциясы (Москва ш., 2021-жыл); «Евразийская экономическая интеграция, проблемы и перспективы развития: цифровизации, управленческо-информационные; финансовые, мониторинговые, налоговые; учетно-аналитические, аудиторско-контрольные», МОО 10 жылдыгына жана профессор А.А. Саякбаеванын юбилейине арналган «Исраилов окуулары БАТСА ИК форуму» (Түркия, Аланья ш., Ж. Баласагын атындагы КУУ, Б. Ельцин атындагы КРСУ, 2021-жыл); «Научные дискуссии в эпоху глобализации и цифровизации» - Европа Илимий Бирикмесинин 81 эл аралык илимий конференциясы (Москва ш., 2021-жыл); II Евразия аналитикалык форуму 2021 (2021-жыл); «Актуальные проблемы и тенденции развития современной экономики» эл аралык илимий-практикалык конференциясы (РФ, Самара ш., 2021-жыл) ж.б.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыялоолордо толук чагылышы. Диссертациянын негизги натыйжалары 14 илимий макалада, анын ичинде 13 ИЦРИде индекстелген, алардан 8 чет өлкөдө жана 5 Кыргызстанда жалпы көлөмү 7,0 б.т. тартибинде жарыяланган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертациялык иштин түзүмү изилдөөнүн максатына жана милдеттерине ылайык аныкталды, ал киришүүдөн, шарттуу белгилердин тизмегинен, үч бөлүмдөн, корутундудан, практикалык сунуштамалардан жана пайдаланылган булактардын тизмегинен турат, 59 сүрөттү, 9 аналитикалык таблицаны камтыйт жана 184 бет басма текстте баяндалган.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу негизделди, изилдөөнүн максаты жана милдеттери түзүлдү, алынган натыйжалардын практикалык жана экономикалык мааниси, изденүүчүнүн жеке салымы айкындалды, диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору саналды жана диссертациянын натыйжаларын апробациялоо баяндалды.

«Коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык жана методологиялык аспектери» деп аталган биринчи бөлүмдө коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздери, коммерциялык банктарда акча-насыя саясатын түзүүнүн чет элдик тажрыйбасы изилденди.

Акча-насыя саясаты – бул калктын жыргалчылыгын жогорулатууга багытталган мамлекеттик экономикалык саясаттын бир бөлүгү. Мамлекеттеги экономикалык кырдаалга жараша мамлекет ар кандай акча-насыя саясатын жүргүзө алат.

Россиялык экономист М.А. Порублева акча-насыя саясатына төмөнкүдөй аныктама берет: «Бул банк секторун жана анын экономиканын түзүмүнө болгон позитивдүү таасирин өнүктүрүү максатында акча-насыя системасынын туруктуу тең салмакталган түзүлүшүн камсыз кылуу боюнча ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдын стратегиясы жана тактикасы. Ошондой эле экономиканын жогорулашы жана жарандардын бакубатчылыгы» [Порублева М.А. Пути повышения эффективности денежно-кредитной политики в современных условиях //Вестник Финансовой академии, 2008. - № 2(46)].

Фредерик Мишкин (2007-ж.) акча-насыя саясатынын теориялык негиздерин түзүүчү тезистерди атаган жана аларды «акча-насыя саясатынын базалык илимий негиздери» деп атоону сунуштаган [Measures to further improve credit supply to companies <https://www.riksbank.se/en-gb/press-and-published/notices-and-press-releases/press-releases/2020/measures-to-further-improve-credit-supply-to-companies/>]:

- инфляция ар дайым жана бардык жерде акча феномени болуп саналат: экспансионисттик акча-насыя саясаты инфляциянын сеебеби болушу мүмкүн;
- баа туруктуулугу өзүнө маанилүү экономикалык пайданы алып жүрөт: борбордук банктар инфляцияны башкарышы мүмкүн жана аны төмөнкү жана туруктуу деңгээлде колдоого тийиш;
- акча-насыя саясаты төмөн жумушсуздукка умтулууга тийиш, анткени бул кыйла жогорку инфляция алып келет;
- баа туруктуулугун колдоо үчүн «Тейлор принцибин» кармануу зарыл ж.б.

Акча-насыя саясатынын маңызына теориялык көз караштарды резюмелөө менен, коммерциялык банкта акча-насыя саясатынын аныктамасы чыгарылды – бул насыя жана валюта операцияларына багытталган негизги стратегиялык багыттар жана комплекстүү чаралар.

«Кыргыз Республикасында акча-насыя саясатынын диагностикасы» экинчи бөлүмдө Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акча-насыя саясатына мониторинг, Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарында акча-насыя саясатына диагностика, Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын насыя операцияларынын көлөмүнө 2011–2020-жылдар үчүн негизги социалдык-экономикалык факторлорунун таасиринин даражасына көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн объекти болуп Кыргыз Республикасынын банк системасы саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн предмети болуп коммерциялык банктарда акча-насыя саясаты саналат.

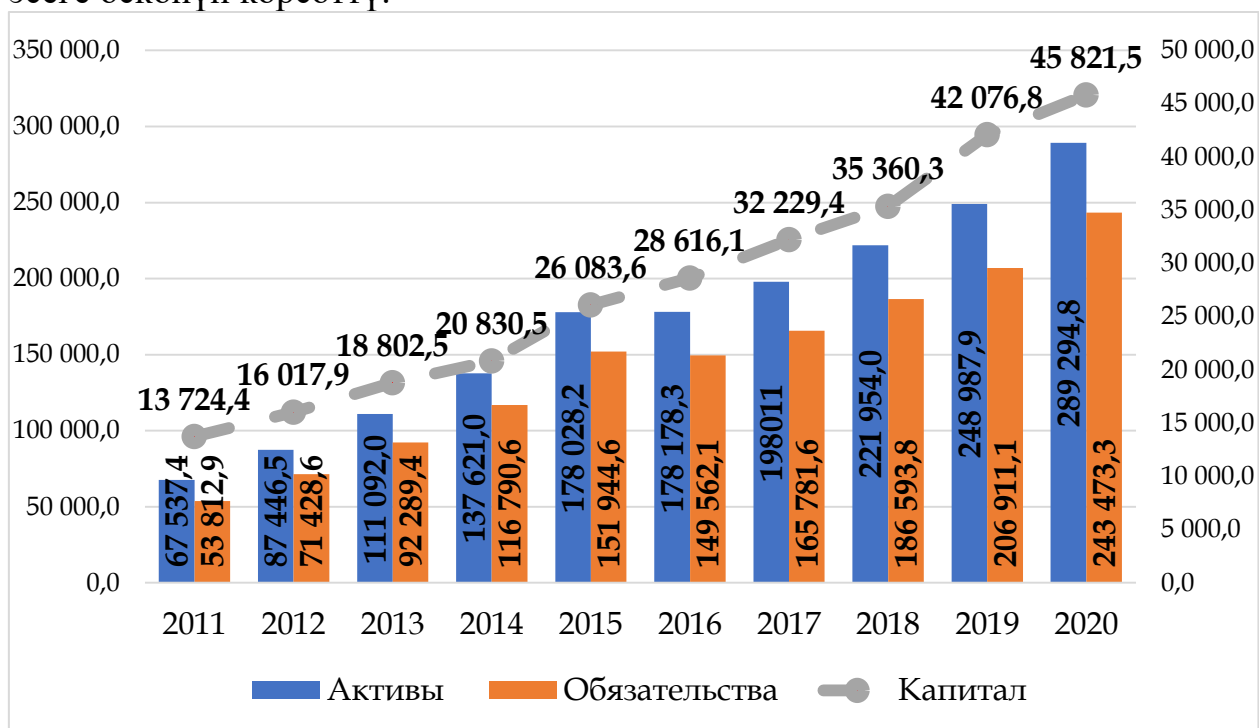
Изилдөөнүн методдору жана материалдары. Иште изилдөөнүн жалпы илимий статистикалык методдору пайдаланылды: абстракттуу-логикалык, салыштырма, түзүмдүк-функционалдык мамилелер, графикалык методдор, корреляциялык-регрессиялык метод, статистикалык болжолдоо методдору, топтоштуруу методдору жана экономикалык-статистикалык талдоо методдору, SPSS программалык камсыздоону пайдалануу менен корреляциялык талдоо.

Изилдөөнүн материалдары катары атайын экономикалык жана статистикалык адабияттар, КРУБ, КР УСК материалдары, электрондук ресурстар жана Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын маалыматтар базасы кызмат кылды.

Банк секторунун калыптануу жылдары үчүн туруктуу коммерциялык банктар тарабынан туруксуздук жана тобокелдик шарттарында зарыл болгон ресурстук база жана банк ишин жүргүзүү тажрыйбасы топтолгон.

2011-2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын активдеринин динамикасын талдоо 2020-жылы 289294,8 млн сом, тескерисинче 2011-жылы 67537,4 млн сомду түзүп, 4,3 эсеге өскөнүн көрсөттү [<http://www.nbkr.kg>] (2.1-сүрөттү караңыз).

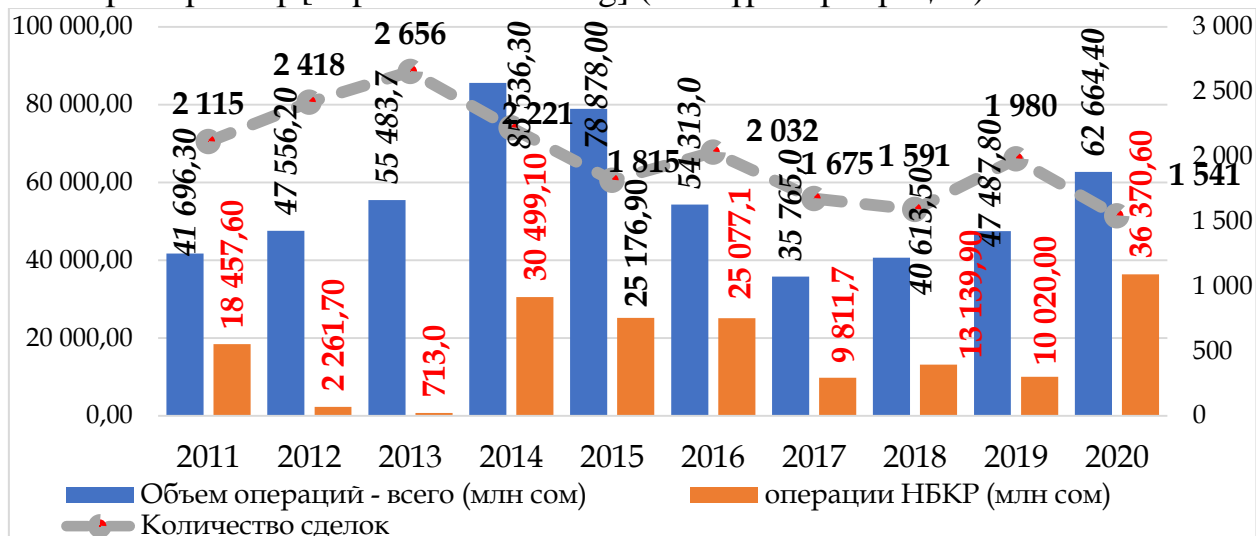
2011-2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын милдеттенмеринин динамикасын талдоо 2020-жылы 243473,3 млн сомду түзсө, тескерисинче 2011-жылы 53812,9 млн сомду түзүп, 4,6 эсеге өскөнүн көрсөттү.

2.1-сүрөт. 2011-2020-жылдар үчүн КР коммерциялык банктарынын активдеринин, милдеттенмелеринин жана капиталынын динамикасы, млн сом

Булак: КРУБ маалыматы боюнча түзүлдү [<http://www.nbkr.kg>]

2011-2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын капиталынын динамикасын талдоо, 2020-жылы 45821,5 млн сомду түзсө, тескерисинче 2011-жылы 13724, млн сомду түзүп, 3,3 эсеге өскөнүн көрсөттү [<http://www.nbkr.kg>] (2.1-сүрөттү караңыз).

2.2-сүрөт. Чет өлкөнүн валютасы менен сатып алуу/сатуу боюнча операциялардын динамикасы

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча түзүлдү [<http://www.nbkr.kg>]

Чет өлкөлүк валюта менен сатып алуу/сатуу боюнча операциялар КРУБ катышуусу менен финансы рыногунда жүргүзүлгөн. Алсак, 2011-жылы КРУБ операцияларынын көлөмү 44,3% түзсө, тескерисинче 2020-жылы 58% түзгөн, 2012 жана 2013-жылы КРУБ операцияларынын көлөмдөрү абдан аз болгон жана тиешелүүлүгүнө жараша 4,8% жана 1,3% түзгөн. Чет өлкөлүк валюта менен сатуу/сатып алуу боюнча операциялардын көлөмү жалпысынан 45821,5 млн сомду же 1541 бүтүмдү түзсө, тескерисинче 2011-жылы 41696,3 млн сомду же 2115 бүтүмдү түзгөн [<http://www.nbkr.kg>] (2.2-сүрөттү караңыз).

2011-2020-жылдар үчүн Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын көлөмдөрү 2020-жылы 116 259,60 млн сомду түзсө, тескерисинче 2011-жылы 31 904,7 млн сомду түзүп 3,6 эсеге өскөн. 2020-жылы 2019-жылга караганда алар 10,4% кыскарган. Мында 2020-жылы коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген насыялардын көлөмү 80,1% түзсө, коммерциялык банктар тарабынан чет өлкөлүк валютада берилген насыялардын көлөмү 19,9% түзгөн [<http://www.nbkr.kg>] (2.3-сүрөт).

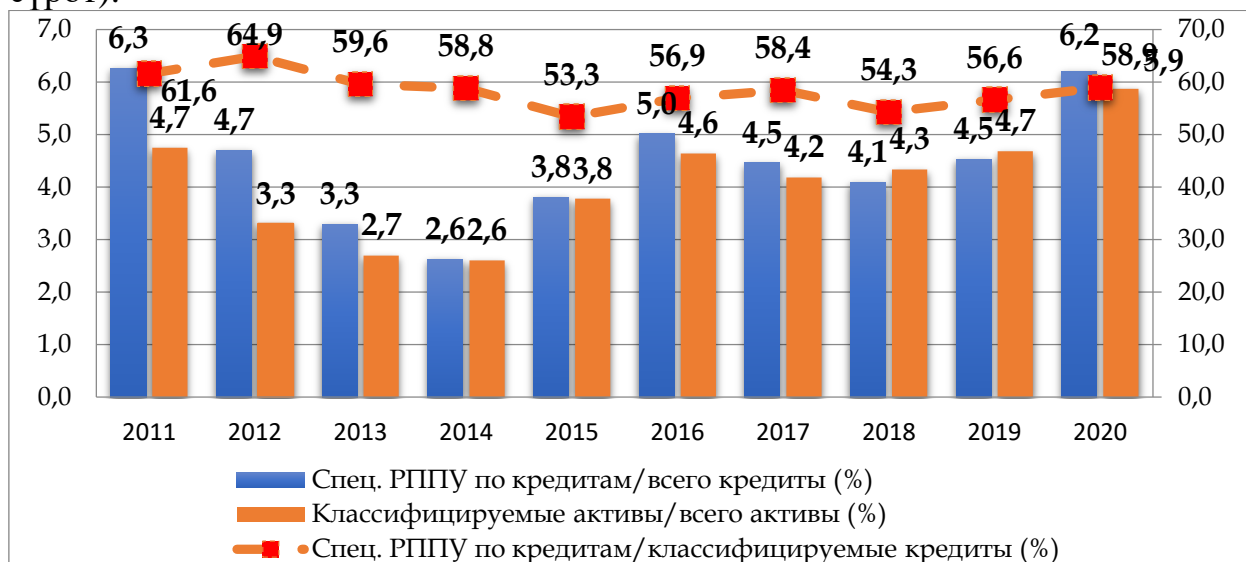
2.3-сүрөт. 2011-2020-жылдар үчүн КР коммерциялык банктарынын насыяларынын көлөмдөрүнүн динамикасы, млн сом

Булак: КРУБ маалыматтары боюнча түзүлдү [http: //www.nbkr.kg]

Мында коммерциялык банктар тарабынан изилденүүчү мезгил үчүн чет өлкөлүк валюта менен берилген насыялардын көлөмү болгону 38,5% өскөн жана 2020-жылы 23192,7 млн сомду түзсө, тескерисинче 2011-жылы 16742,4 млн сомду түзгөн [http: //www.nbkr.kg] (см. рисунок 2.3).

2011-2020-жылдар үчүн коммерциялык банктардын активдеринин сапатынын көрсөткүчтөрүн талдоо РППУ атайын мамилеси жыл сайын бардык насыялардын көлөмүнө насыялар боюнча 2014-жылы 2,6% тартып 2011-жылда 6,3% чейин ар түрдүү мааниде кабыл алынган. 2020-жылы бул көрсөткүч жогорку мааниге – 6,2% ээ болгонун белгилөө керек [http: //www.nbkr.kg] (2.4-сүрөт караңыз).

Бардык активдердин көлөмүнө классификациялануучу активдердин көрсөтүлгөн мамилеси менен коммерциялык банктардын активдеринин сапатынын жалпы көрсөткүчү 2020-жылы олуттуу өскөн жана 5,9% түзсө, 2011-жылы 4,7% жана 2014-жылы 2,6% түзгөн [http: //www.nbkr.kg] (2.4-сүрөт).

2.4-сүрөт. 2011-2020-жылдар үчүн КР коммерциялык банктарынын активдеринин сапатынын көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

Булак: КРУБ маалыматы боюнча түзүлдү [http://www.nbkr.kg]

Ошентип, коммерциялык банктардын акча-насыя саясаты КР социалдык-экономикалык өнүгүшүнө ылайык жүргүзүлөт жана банк кызматтарынын керектөөчүлөрүнүн муктаждыктарын канааттандырууга умтулат, алардын катарына валюталык операциялар, насыя кызматтары чоң мааниге ээ. COVID-19 пандемиясынын таасири насыяларды кайтарууда терс таасирин тийгизди, бул керектөөчүлөрдүн насыя активдүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрүн төмөндөтүүгө алып келди. Бирок коммерциялык банктар потенциалдуу кардарлар менен банк секторунун санариптештирүүгө ылайык жаңы кызматтарды сунуштоо менен пландуу иш жүргүзөт.

«Туруксуздаштыруучу фактор катары глобалдашуу шарттарында Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарындагы акча-насыя саясатынын болжолу жана императивдери» деп аталган үчүнчү бөлүмүндө Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарынын акча базасынын болжолу, монеталаштыруу коэффициенти жана акча-насыя саясатындагы насыялоонун жана императивдердин көрсөткүчтөрү иштелип чыкты.

Өнүккөн банк сектору экономикага карата акча-насыя саясаты боюнча таасирдүү чаралардын ажырагыс жана маанилүү бөлүгү болуп саналат. акча саясатын андан ары өнүктүрүү жана активдештирүү боюнча ишти улантуу керек. Ушуга байланыштуу акча-насыя саясатынын тактикалык чараларын акча рыногунун кыска мөөнөттүү пайыздык ставкаларынын динамикасын түзүү үчүн шарттарды түзүүгө багыттоо керек, бул алардын рыноктук түзүлүү жана аныктыгына чоң өбөлгө болот.

2011–2020-жылдар үчүн коммерциялык банктарды насыялоону өнүктүрүүгө айрым факторлордун таасиринин даражасын ачыктоо үчүн көп факторлуу корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүздүк. Коммерциялык банктар тарабынан берилген КРда коммерциялык насыялоону өнүктүрүүнү мүнөздөөчү көрсөткүчтөрү натыйжалуу катары кабыл алынды. Фактордук белгилери катары төмөнкү көрсөткүчтөр алынды: X1 – акча базасы, млн сом; X2 – монеталаштыруу коэффициенти, % менен; X3 – мамлекеттик бюджеттин тартыштыгын ички каржылоо, миң сом; X4 – үй чарбасынын жан башына орточо кирешелери, айына сом менен; X5 – коммерциялык банктардын көлөмдөрү, млн сом.

3.1-таблица – 2011-2020-жылдар үчүн КРда коммерциялык банктардын насыялоону өнүктүрүүгө таасир эткен корреляциялык факторлорунун матрицасы

	Y	X1	X2	X3	X4	X5
Y	1					
X1	0,841411	1				
X2	0,713225	0,9396353	1			
X3	-0,2385	-0,183867	0,09769832	1		
X4	0,968203	0,9128254	0,78490281	-0,3259183	1	

X5	0,941525	0,9420262	0,88635633	-0,1479012	0,9710794	1
----	----------	-----------	------------	------------	-----------	---

Булак: маалыматтар боюнча эсептелди [http: //www.nbkr.kg, http: // www.stat.kg]

2011–2020-жылдар үчүн корреляциялык талдоо КРда коммерциялык банктардын насыялоону өнүктүрүүгө таасир этүүчү корреляциялык факторлордун матрицасын сунуштайбыз. Эсептер Microsoft Excel программасынын жардамы менен чыгарылды жана 3.1-таблицада берилди.

3.1-сүрөт. КР коммерциялык банктары тарабынан берилген насыялардын көлөмдөрүнүн динамикасы жана 2011-2020-жылдар үчүн үй чарабасынын жан башына орточо кирешелери, млн сом

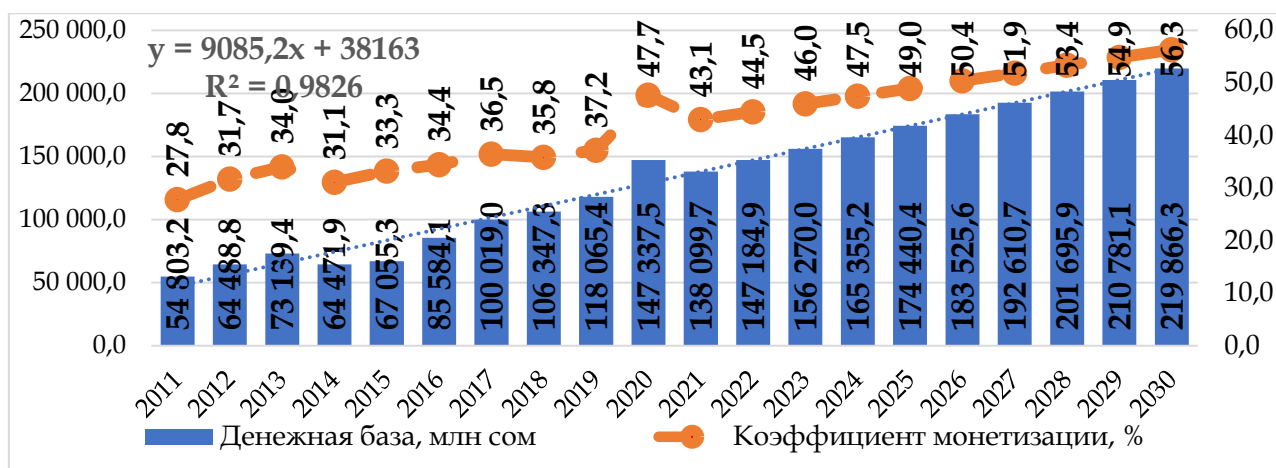
Булак: маалыматтар боюнча эсептелди [http: //www.nbkr.kg, http: // www.stat.kg]

Бардык кабыл алынган факторлордун ичинен X4 фактору тандалып алынган. X4 факторунун таасиринин даражасын – коммерциялык банк тарабынан берилген насыялардын көлөмүнө үй чарбасынын жан башына орточо кирешелерин аныктайбыз.

Үй чарбасынын жан башына орточо кирешелеринен коммерциялык банктар тарабынан берилген насыялардын көлөмдөрүнө жараша чыгарылган теңдемелердин эсептеринин жүрүшүндө $\hat{Y}_x = -54877,6 + 32,38781X_4$ түргө ээ болду.

Ү.6269 карата X4 өзгөрүлмө салмагы 32,38781 коэффициентин көрсөтөт.

2030-жылга чейин Кыргыз Республикасында акча базасынын болжолу 2021-2030-жылдары үчүн 159,2% өсүү темпинде 219 866,30 млн сом маанини көрсөттү, ал эми 2030-жылы монеталаштыруу коэффициентинин болжолдуу мааниси 2021-2030-жылдар үчүн 130,6% өсүү темпинде 56,3% түздү (3.2-сүрөттү караңыз).

3.2-сүрөт. 2021-2030-жылдар үчүн КРда акча базасынын болжолу жана монеталаштыруу коэффициенти

Булак: КРУБ маалыматы боюнча эсептелди [http: //www.nbkr.kg]

2030-жылга чейин Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктар тарабынан берилген насыялардын көлөмдөрүнүн болжолдуу маанисинин эсеби 3.2-таблицада берилген.

3.2-таблица – 2030-жылга чейинки мезгилде Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары тарабынан берилген насыялардын болжолу

	Коммерциялык банктар тарабынан улуттук валютада берилген насыялардын көлөмдөрү	Коммерциялык банктар тарабынан чет өлкөлүк валютада берилген насыялардын көлөмдөрү
2021	106 223,30	37 787,50
2022	115 989,90	38 763,70
2023	125 756,60	39 739,90
2024	135 523,20	40 716,10
2025	145 289,80	41 692,30
2026	155 056,40	42 668,40
2027	164 823,00	43 644,60
2028	174 589,61	44 620,83
2029	184 356,22	45 597,02
2030	194 122,83	46 573,22
2030/2021	182,7	123,3

Булак: КРУБ маалыматы боюнча эсептелди [http: //www.nbkr.kg]

Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары тарабынан улуттук валютада берилген насыялардын көлөмдөрүнүн болжолдуу маанисинин эсеби 2030-жылы трендди сактоо менен төмөнкүдөй мааниге ээ - 194 122,83 млн сом. Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары тарабынан улуттук валютада берилген насыялардын көлөмдөрүнүн болжолдуу эсеби төмөнкү мааниге ээ - 46 573,22 млн сом.

КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктарында акча-насыя саясатынын калыптанышын изилдөө экономиканы өнүктүрүүнүн азыркы этабында акча жүгүртүү жана насыялоо чөйрөсүндө Улуттук банк жана дүйнөлүк банктар менен экономикалык мамилелердин алгылыктуу деңгээлине жетишилгендигин көрсөттү.

Негизги корутундуларды төмөнкүдөй чыгарууга болот:

1. Улуттук банктын акча-насыя саясаты пайыздык ставкаларына таасирин тийгизет, анткени активдерди сатып алуу же сатуу аркылуу акча массасын өзгөртүү кирешелүүлүккө таасирин тийгизет. Бирок идеалдуу түрдө акча-насыя саясаты бул таасирлерди азайтат. Натыйжалуу акча-насыя саясаты – бул рынокторго толук жумуштуулук менен иштөө үчүн зарыл болгон ликвиддүүлүктү берген нейтралдуу көз караштан суроо-талапты турукташтыруу.

2. Кыргыз Республикасында коммерциялык банктар орто жана чакан бизнести каржылоо шарттары талданып жаткан мезгилде жакшырды, бирок COVID-19 коронавирус пандемиясынын учурунда курчуп кеткен айрым көйгөйлөр сакталып калды. Орто жана чакан бизнести каржылоонун жетишсиздиги, бул Кыргыз Республикасынын бүтүндөй экономикасынын өнүгүшүнө тоскоол болууда, анткени чакан жана орто бизнес улуттук экономиканын өнүгүүсүнүн кыймылдаткычы болуп саналат.

Коммерциялык банктардын насыя портфелинин диверсификациясы жагымсыз финансылык жана реалдуу соккуларга туруктуулук үчүн негиз боло алат.

Лизинг, факторинг жана кыска мөөнөттүү насыя сыяктуу альтернативалуу финансылык инструменттерди колдонуу ири фирмаларга салыштырмалуу орто жана чакан бизнес үчүн өзгөчө мааниге ээ жана коммерциялык банктар үчүн кызматтарды кеңейтүү үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

3. Көпчүлүк коммерциялык банктарда иштебеген насыяларды башкаруу боюнча адистердин жоктугу, иштебеген насыяларды башкаруу боюнча оптималдуу эмес стратегияны көрсөтөт. Ошол эле учурда квалификациялуу адистердин жетишсиздиги жана кризистин натыйжасында пайда болгон иш алып барбаган насыялардын болуп көрбөгөндөй көлөмү насыялардын бул категориясы менен иштөө үчүн адистештирилген фирмалардын пайда болушуна шарт түздү.

4. Калктын коммерциялык банктарга болгон ишеними банк тармагынын жалпы финансылык абалы менен тыгыз байланышта. Коомчулуктун ишеними – бул банктын бекемдигинин алдын ала көрсөткүчү.

Адегенде бүтүндөй банк секторунун финансылык туруктуулугун жакшыртмайынча элдин тигил же бул банкка болгон ишенимин жогорулатуу мүмкүн эмес.

Мындан тышкары, борбордо жана региондордо төлөм кызматтарынын бирдей эмес жеткиликтүүлүгү, акча рыногунда монополияга каршы жөнгө

салуунун өнүкпөгөн ченемдик укуктук базасы да мүмкүн болушунча тез арада чечүүнү талап кылган көйгөй болуп саналат.

5. Банк бизнесинин өзгөчөлүктөрүнүн бири – бул тобокелдиктин жогорку деңгээли. Башкаруудагы каталар көп учурда ликвиддүүлүктү, банктардын төлөө жөндөмдүүлүгүн жоготууга, акыры банкротко алып келет. Коммерциялык банктар насыя жана валюта тобокелдигин хеджирлөө ыкмасын колдонушпайт.

Акыркы жылдарда жетишилген макроэкономикалык турукташтыруу калктын жана инвесторлордун улуттук валютанын курсуна жана инфляцияга карата терс күтүүлөрүн азайтты. Валюталык тобокелдикти андан ары азайтуу үчүн инфляциянын төмөн деңгээлин кармап туруу жана сомго ишенимди жогорулатууга багытталган чараларды ишке ашырууну улантуу өтө маанилүү.

Жалпысынан банк секторунда атаандаштыктын өсүшү менен насыя шарттары жакшырып, калк жана ишкерлер арзан баада банктык кызматтардын кеңири спектрин алары күтүлүүдө. Оң аспекттердин ичинен банктар аралык процессингдик борборду түзүү, ошондой эле ишенимсиз карыз алуучулардын тизмелерин түзүү боюнча банктар ортосундагы кызматташууну белгилесе болот.

Насыя тобокелдигин, операциялык тобокелдикти жана депозиттердин чыгып кетүү тобокелдигин хеджирлөөчү институт жок. Насыя тобокелдиги жекече, башкача айтканда, жеке карыз алуучуга же карыз алуучулардын өзүнчө тобуна мүнөздүү, ошондой эле жамааттык, б.а. бүтүндөй насыя портфелинин сапатынын начарлашы менен мүнөздөлүшү мүмкүн. Контрагент катары банк тарабынан насыя берилген жактар гана эмес, ошондой эле банктын портфелиндеги карыздык баалуу кагаздардын эмитенттери, ошондой эле банк тарабынан берилген кепилдиктер боюнча принципиалдуу милдеттерди аткарган ишканалар да түшүнүлөт.

Валюталык тобокелдик – валюта курсунун өзгөрүшүнө байланыштуу банктын келечектеги акча агымынын өзгөрүшүнүн белгисиздиги.

6. Улуттук каржы рыногун дүйнөлүк каржы рыногуна интеграциялоо жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу үчүн инновациялык финансылык технологияларды, айрыкча акча-насыя тутумун колдонуу талап кылынат, анда инновациялык технологияларды киргизүү, банктардын коопсуздугун жогорулатуу, банктарда блокчейн технологияларын өнүктүрүү, бизнес жүргүзүүнүн жаңы инновациялык моделдерин пайдалануу, инновациялык финансылык продуктулардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн курамын кеңейтүү, алардын сапатын жогорулатуу жана сунуштоо ыкмаларын өнүктүрүү, бизнестин узак мөөнөттүү натыйжалуулугун жана туруктуулугун жогорулатуу, кардарларга багытталган мамилени ишке ашыруу, банктардын сунуштарын жекелештирүү, финансы секторунда инновациялык стартаптарды өнүктүрүү талап кылынат.

Жөнөкөй колдонуучунун деңгээлинде финансылык инновацияларды киргизүү убакытты үнөмдөп, көптөгөн процесстерге катышуудан арылтат,

иштин экономикалык коопсуздугуна кепилдик берет, анткени бардык инновациялык финансылык өнүмдөр жана кызматтар техникалык жактан эң заманбап электрондук коргоо каражаттары менен корголот.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатын талдоо менен, рынокто алдыңкы орундарды сактоо жана бекемдөө үчүн бир катар иш-чаралар сунушталды, атап айтканда:

1. Ишкерлерге, өзгөчө орто жана чакан бизнес өкүлдөрүнө насыя берүүдөгү пайыздык ставкаларды төмөндөтүү жана күрөө тоскоолдуктарын минималдаштыруу.

2. Коммерциялык банктардын ишин, анын ичинде рыноктун бардык сегменттеринде валюталык-насыя операцияларын диверсификациялоо, оптималдуу насыя портфелин калыптандыруу. Инновациялык фирмалар көбүнчө акча агымынын өзгөрүлмөлүүлүгү менен мүнөздөлөт, көпчүлүк насыяларды төлөөнүн ийкемсиз графиктерине туура келбестигине карабастан, өндүрүш факторлорунун өндүрүмдүүлүгүнүн жана узак мөөнөттүү экономикалык өсүштүн күчтүү драйвери болгон инновацияларды насыялоого өзгөчө көңүл буруу. Банктар жаңы технологияларды каржылоо буга чейин берилген насыялардын баасынын төмөндөшүнө алып келет деп чочулашы мүмкүн (көпчүлүк учурда эски технологиялар менен берилген). Бирок бул аргументтер экономиканы узак мөөнөттүү инновациялык өнүктүрүүнүн пайдасына кайра каралууга тийиш.

3. Кыргызстандын банк тутумунун алдыдагы бир нече жылдардагы негизги милдеттеринин бири көйгөйлүү насыялардын өсүшүн чектөө жана аларды банктардын туруктуу жана коопсуз өнүгүүсүн камсыз кылган деңгээлге жеткирүү болуп саналат.

Көйгөйлүү насыялардын пайда болушуна жол бербөө үчүн насыя берүү жөнүндө чечим кабыл алуу стадиясында эле ички скорингди жакшыртуу менен иштөө зарыл. Насыя бөлүмүнүн кызматкерлери тарабынан байкалбай калган же жашырылган насыя көйгөйлөрүнүн белгилерин аныктоо үчүн банктар ички контроль бөлүмдөрү тарабынан насыяга объективдүү кароого тийиш.

Өсүп келе жаткан көйгөйлүү насыялар банктарды керектөө насыя рыногуна көбүрөөк көңүл бурууга мажбурлайт. Чекене насыялоонун бул сегменти кыска мөөнөткө багытталып, негизинен кардарларды сатып алуу үчүн бир жолку насыялоого эсептелген. Насыяны кечиктирүү деңгээли төмөн жана мындай бизнестин жагымдуулугуна карабастан, ал банк системасынын масштабында корпоративдик насыялоону алмаштыра албайт. Бул жерде тоскоолдук керектөө насыяларынын өсүшүнүн экономикалык чектелиши болуп саналат.

Банктын стратегиясын ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн жогорку кесипкөй адистерди тартуу. Көйгөйлүү насыялар менен иштөө ыкмасын

туура тандоодон конкреттүү чыр-чатактуу кырдаалды чечүүнүн ийгилиги гана эмес, банктын өзүнүн туруктуулугу жана аброю да көз каранды. Жеке банктарда да, бүтүндөй системада да көйгөйлүү насыялар жаатында тажрыйбалуу жана даярдалган адистердин жетиштүү саны жок. Экономикалык теория да, практика да адистердин топторунун катышуусу менен банктарда финансылык операциялардын чоң көлөмүн башкаруунун натыйжалуулугу жогорулай тургандыгын көрсөтүп турат.

4. Депозиттерге инвестициялоо үчүн калктын финансылык ресурстарын тартуу жана өзгөчө республиканын региондорунда керектөө насыяларын стимулдаштыруу.

5. Төлөм системасын өнүктүрүү боюнча аракеттерди көрүү. Республиканын калкын электрондук акчаны колдонууга кызыктыруу. Республиканын региондорунда коммерциялык банктардын филиалдарынын тармагын, банкоматтарды жана башкаларды кеңейтүү. Электрондук акча менен иштөө жана коммерциялык ишканалардын өздөрүнүн жана калктын ортосундагы эсептешүүлөр үчүн колдонулуп жаткан төлөм системасынын мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү.

6. Сакталып калган төлөө жөндөмдүүлүгүнүн алгылыктуу деңгээли менен ири насыяларды жана кардарларды карай түзүмдөштүрүү.

Дүйнөлүк финансы системасына интеграциялоо жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жогорулатуу үчүн насыялоодо инновациялык технологияларды иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл:

- санариптештирүү стратегияларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу. Бизге насыялоодо санариптик технологияларды киргизүү боюнча амбициялуу максаттар гана эмес, аларга жетүү үчүн ресурстар да зарыл. Стратегия инновациянын үч түрүн өнүктүрүү планын камтышы керек: продукт, процесс жана бизнес моделдин инновациясы.

- Улуттук банк, Эл аралык банктар, физика техникасы жана МТ-компаниялар менен мамилелерди өнүктүрүү билимди жана көндүмдөрдү жаңы компетенциялар менен толуктоого мүмкүндүк берет, ошол эле учурда атаандаштык артыкчылыкка ээ болот. Банктар рыноктогу финтех компаниялардын жана стартаптардын ишин тыкыр көзөмөлдөп, эң келечектүү компанияларды аныктап, андан кийин аларды сатып алышы же стратегиялык өнөктөштүктү түзүшү керек.

- жетишпеген компетенцияларды өнүктүрүү. Инновацияны киргизүү санариптик, адамдык ресурстарды башкаруу, кардарлардын муктаждыктарын түшүнүү жаатында жаңы көндүмдөрдү талап кылат.

- корпоративдик маданияттын трансформациясына көңүл буруу. Инновациялар менен натыйжалуу иштөө кызматкерлердин жумушка болгон мамилесин, алардын өз ара аракеттенүүсүн талап кылат. Жаш адистер үчүн материалдык эмес факторлор дагы маанилүү, мисалы, иш-аракеттердин белгилүү бир эркиндиги.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН ТЕМАСЫ БОЮНЧА ЖАРЫЯЛАНГАН ИШТЕРДИН ТИЗМЕСИ

1. **Утирова, Б.Б.** Развитие банковского сектора в Кыргызской Республике [Текст] / Б.Б. Утирова // Известия ВУЗов Кыргызстана.- 2020. - № 6. - 146-151-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46301622>
2. **Утирова, Б.Б.** Некоторые аспекты социально-экономического развития денежной-кредитной политики в Кыргызской Республике [Текст] / Б.Б. Утирова, М.А. Джакыпова // Известия ВУЗов Кыргызстана.- 2020. - № 6. - 152-157-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46301623>
3. **Утирова, Б.Б.** Кредитование как стимул развития экономики [Текст] / Б.Б. Утирова // Евразийское научное объединение - 2021. - № 6-4 (76). - 314-318-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46338988>
4. **Утирова, Б.Б.** Развитие кредитования в Кыргызской Республике [Текст] / Б.Б. Утирова // Евразийское научное объединение.- 2021. - № 6-4 (76). - 318-321-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46338989>
5. **Утирова, Б.Б.** Проблемные кредиты коммерческих банков в условиях рисков нестабильной экономики [Текст] Б.Б. Утирова, Малабекова К.З.// Актуальные вопросы современной экономики. - 2021. - № 11. - 1066-1075-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47334920>
6. **Утирова, Б.Б.** Кредитование торговли в условиях цифровизации банковских услуг [Текст] / Б.Б. Утирова, Малабекова К.З.// Евразийское научное объединение - 2021. - № 11-3 (81). - 224-227-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47417387>
7. **Утирова, Б.Б.** Процентная ставка как ориентир кредитной политики коммерческого банка [Текст] / Б.Б. Утирова // Евразийское научное объединение - 2021. - № 11-3 (81). - 227-231-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47417388>
8. **Утирова, Б.Б.** Минимизация кредитных рисков как основная цель кредитной политики коммерческих банков [Текст] Б.Б. Утирова, Малабекова К.З.// Вопросы устойчивого развития общества. - 2021. - № 11. - 247-255-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47319873>
9. **Утирова, Б.Б.** Диагностика банковского сектора Кыргызской Республики [Текст] / Б.Б. Утирова, Дюндар М.Ш.// Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары. – Аланья (Түркия), 2021. - № 2 (33). – 512-518-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47283357>
10. **Утирова, Б.Б.** Кредитная политика как основной инструмент достижения стратегических целей коммерческого банка [Текст] Б.Б. Утирова, Малабекова К.З.// Вопросы устойчивого развития общества, 2021. - № 11. - 256-261-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47319874>
11. **Утирова, Б.Б.** Денежно-кредитная политика как часть экономической политики государства [Текст] Б.Б. Утирова// Актуальные вопросы

- современной экономики, 2021. - № 11. - 1076-1083-б.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47334921>
12. **Утирова, Б.Б.** Анализ кредитов коммерческих банков Кыргызской Республики в условиях рисков предпринимательства [Текст] / Малабекова К.З., Б.Б. Утирова // Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары. – 2021. - № 3 (34). – 361-367-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48273461>
13. **Утирова, Б.Б.** Развитие системы финансового контроля банковского сектора [Текст] / Абдуматов К.А., Утирова Б.Б. // И Борбордук Азиядагы бухгалтерлердин жана аудиторлордун Ысык-Көл форумунун кабарлары. – 2021. № 2 (33). 25-32-б. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47283267>
14. **Утирова, Б.Б.** Кредитный портфель коммерческих банков: состояние и направления его оптимизация [Текст] / Б.Б. Утирова, Малабекова К.З. // Актуальные проблемы и тенденции развития современной экономики, 2022. - № 1. – 567-575-б.

Утирова Бермет Болотовнанын 08.00.10 – финансы, акча жүгүртүү жана насыя адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты илимий даражасын изденип алуу үчүн «Коммерциялык банктардагы акча-насыя саясаты» деген темада жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: коммерциялык банктар, насыя, коммерциялык банктар тарабынан берилген насыялардын көлөмү, коммерциялык банктардын пайыздык ставкалары, КРУБ эсептик ставкасы, коммерциялык банктардагы акча-насыя саясаты.

Изилдөөнүн объекти болуп КР банк системасы саналат.

Изилдөөнүн предмети болуп КР коммерциялык банктардагы акча-насыя саясаты саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык иштин максаты коммерциялык банктарда акча-насыя саясатынын калыптанышындагы жаңы тенденцияларды аныктоо болуп саналат.

Изилдөө методдору: жалпы илимий, статистикалык изилдөө методдору: абстракттуу-логикалык, салыштырма, түзүмдүк-функционалдык мамилелер, корреляциялык-регрессиялык ж.б.

Алынган натыйжалар жана алардын илимий жаңылыгы:

1. “коммерциялык банктардагы акча-насыя саясаты” аныктамасына автордук түшүндүрмө сунушталды;

2. КР КБ практикасына позитивдүү элементтерин киргизүү үчүн чет өлкөлүк коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатынын негизги тенденциялары аныкталды;

3. КР Улуттук банкынын акча-насыя саясатына мониторинг жүргүзүүнүн негизинде анын негизги багыттары аныкталган;

4. корреляциялык-регрессиялык талдоо жүргүзүүнүн негизинде үй чарбаларынын жан башына орточо кирешелеринин олуттуу таасири аныкталды;

5. коммерциялык банктардагы акча-насыя саясатынын концептуалдык багыттары жана негизги инструменттери иштелип чыкты;

6. КРУБ акча-насыя саясатынын негизги көрсөткүчтөрүнүн болжолу эсептелди.

Пайдалуу даражасы: изилдөөнүн натыйжалары Адам университетинде апробацияланган. Практикалык сунуштамалар «КЫРГЫЗСТАН коммерциялык банкы» ААКтын ишинде чагылдырылды.

Колдонуу чөйрөсү: изилдөөнүн натыйжалары КРУБ, КР КБ ишинде, ошондой эле окутуучулар, аспиранттар жана студенттер тарабынан методикалык окуу курал катары пайдаланылышы мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Утировой Бермет Болотовны на тему «Денежно-кредитная политика в коммерческих банках» на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит

Ключевые слова: коммерческие банки, кредит, объемы кредитов, выданные коммерческими банками, процентные ставки коммерческих банков, учетная ставка НБКР, денежно-кредитная политика в коммерческих банках.

Объектом исследования является банковская система КР.

Предметом исследования является денежно-кредитная политика в коммерческих банках КР.

Цель и задачи исследования. Целью диссертационной работы является выявление новых тенденций в формировании денежно-кредитной политики в коммерческих банках.

Методы исследования: общенаучные, статистические методы исследования: абстрактно-логический, сравнительный, структурно-функциональный подходы, корреляционно-регрессионный и др.

Полученные результаты и их новизна:

1. предложена авторская трактовка дефиниции «денежно-кредитная политика в коммерческих банках»;
2. определены основные тренды денежно-кредитной политики в зарубежных коммерческих банках для внедрения позитивных элементов в практику КБ КР;
3. на основе мониторинга денежно-кредитной политики Национального банка КР определены ее основные направления;
4. на основе многофакторного корреляционно-регрессионного анализа было определено значительное влияние на них среднедушевых доходов домашних хозяйств;
5. разработаны концептуальные ориентиры и основные инструменты денежно-кредитной политики в коммерческих банках;
6. рассчитан прогноз основных показателей денежно-кредитной политики НБКР .

Степень использования: Результаты исследования опробированы в университете Адам. Практические рекомендации, нашли отражение в деятельности ОАО « Коммерческий Банк КЫРГЫЗСТАН»

Область применения: результаты исследования могут использоваться в работе НБКР, КБ КР, а также в вузах КР преподавателями, аспирантами и студентами как методическое пособие.

SUMMARY

dissertation of Utirova Bermet Bolotovna on the topic "Monetary policy in commercial banks" for the degree of candidate of economic sciences in the specialty 08.00.10 - finance, money circulation and credit

Key words: commercial banks, credit, volumes of loans issued by commercial banks, interest rates of commercial banks, NBKR discount rate, monetary policy in commercial banks.

The object of the study is the banking system of the Kyrgyz Republic.

The subject of the study is monetary policy in commercial banks of the Kyrgyz Republic.

Purpose and objectives of the study. The purpose of the dissertation is to identify new trends in the formation of monetary policy in commercial banks.

Research methods: general scientific, statistical research methods: abstract-logical, comparative, structural-functional approaches, correlation-regression method and another.

The results obtained and their novelty:

1. the author's interpretation of the definition of "monetary policy in commercial banks" is proposed;

2. the main trends of monetary policy in foreign commercial banks were identified with the allocation of their positive elements for implementation in the practice of the CB KR;

3. based on the monitoring of the monetary policy of the National Bank of the Kyrgyz Republic, its main directions were determined;

4. based on a multivariate correlation-regression analysis was determined by the average per capita income of households;

5. developed conceptual guidelines and main instruments of monetary policy in commercial banks;

6. the forecast of the main indicators of the monetary policy of the NBKR was calculated.

Degree of use: The results of the study were tested at the Adam University.

Practical recommendations aimed at optimizing monetary policy in commercial banks are reflected in the activities of CB Bakai.

Scope: the results of the study can be used in the work of the NBKR, commercial banks of the Kyrgyz Republic, universities of the Kyrgyz Republic by teachers, graduate students and students.